

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора педагогічних наук,
професора Малихіна О. В. про дисертаційну працю
Пісоцької Марини Еміліївни**

**«Теорія і практика індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ століття – початок ХХІ століття)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання**

Ступінь актуальності обраної теми дослідження

Актуальність дослідження зумовлено: по-перше, особливим значенням індивідуалізації навчання для підвищення якості підготовки майбутніх учителів, формування їхньої професійної індивідуальності, набуття компетентності за урахування особистих навчальних цілей, уподобань; по-друге, важливість дисертації посилюється розв'язанням конкретної дидактичної проблеми в історичному ракурсі, оскільки саме в цей період, і авторка це переконливо доводить, відбувся інтенсивний розвиток проблеми індивідуалізації навчання студентів, зокрема природничо-математичних спеціальностей; по-третє, доцільність наукового пошуку спричинено також відсутністю цілісного дослідження з проблеми індивідуалізації навчання на фоні численних монографічних видань, публікацій у наукових і науково-методичних журналах тощо; по-четверте, про актуальність дослідження свідчить наявність низки суперечностей, які потребують нагального розв'язання.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові підходи, концептуальні положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, відповідають вимогам, котрі висуваються до такого виду досліджень.

Належний рівень обґрунтованості наукових положень, результатів і висновків, сформульованих у дисертаційній праці, їхня вірогідність забезпечуються визначенням провідної концепції наукового пошуку та окремих концептів (методологічного, теоретичного, технологічного), методів здійснення науково-педагогічного дослідження, широкою джерельною базою, яка налічує 1223 найменування, із них 213 – архівні документи, чітке визначення хронологічних і територіальних меж дослідження.

Дисертація має чітку структуру, яка відповідає логіці розгортання історико-дидактичного дослідження.

Науковий апарат не викликає сумнівів, спостерігається взаємозалежність мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів

Вагомий внесок М. Е. Пісоцької у розробку теоретико-методологічних засад дослідження доводиться тим, що представлено:

- розкриття індивідуальності особистості як наукового феномену;

висвітлення індивідуалізації у філософсько-соціологічних і психолого-фізіологічних дослідженнях;

– усебічний аналіз термінів, понять, котрі складають суть понятійно-категорійного поля індивідуалізації навчання та дотичні до нього, з'ясування витоків ідеї індивідуалізації навчання учнівської молоді, а також окреслення її характеристика теоретичних підходів до визначення сутності індивідуалізації навчання у вітчизняній і світовій науці й практиці.

Отже, засвідчуємо належний рівень наукової новизни та теоретичного значення дослідження, які полягають у тому, що в ньому *вперше* у педагогічній науці України здійснено цілісний ретроспективний аналіз проблеми індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей вітчизняних ЗВПО виділеного історичного періоду: науково обґрунтовано етапи розвитку досліджуваної проблеми в педагогічній науці й освітній практиці в зазначений період з характеристикою особливостей кожного з них: I етап (1950 – 1960 роки) – етап актуалізації проблеми індивідуалізації навчання у зв'язку з пошуком шляхів підвищення ефективності вищої педагогічної освіти; II етап (1961 – 1986 роки) – етап збагачення форм і методів індивідуалізації навчання в умовах розвитку освітніх концепцій; III етап (1987 – 2013 роки) – етап інтенсивного розвитку проблеми індивідуалізації навчання в контексті гуманоцентричної парадигми; систематизовано внесок науковців (Т. Годованюк, В. Лозова, М. Прокоф'єва, П. Сікорський та ін.) досліджуваного періоду в розвиток цілісної теорії індивідуалізації навчання, а саме: розширення термінологічного поля, визначення сутності провідних понять проблеми індивідуалізації навчання та виявлення їхнього діалектичного співвідношення; виокремлення різновидів індивідуалізації та диференціації навчання, видів, форм зовнішньої й внутрішньої диференціації навчання; визначення мети, суті, структури, системотвірних факторів, суперечностей, закономірностей і принципів, умов, критеріїв ефективності індивідуалізації навчання, вимог до викладачів, які забезпечують даний процес; узагальнено досвід здійснення викладачами індивідуалізації навчання на кожному з обґрунтованих етапів; визначено провідні тенденції індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей ЗВПО України другої половині XX століття – початку XXI століття; окреслено напрями подальшого використання узагальненого досвіду індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей ЗВПО України в сучасних умовах, що стосуються уточнення теоретичних засад індивідуалізації навчання студентів з урахуванням реалій і перспектив розвитку вітчизняної й світової вищої освіти, удосконалення нормативної бази й науково-методичного забезпечення індивідуалізації навчання студентів, впровадження основних положень концепції НУШ при організації навчального процесу.

Варто зазначити, що в ході дослідження доповнено наукові уявлення щодо становлення у визначений період поглядів вітчизняних науковців на необхідність індивідуалізації навчання й сутність понять термінологічного поля проблеми; причин відсутності єдиного підходу до їхнього змісту; розвитку проблеми індивідуалізації навчання в межах розробки проблемного, програмованого, комп'ютерного, дистанційного, модульного навчання, педагогіки співробітництва, досліджень ефективності навчання, подолання неспішності, розвитку здібностей,

організації навчання на заняттях у різних формах, формування позитивної мотивації, пізнавальної активності й самостійності, індивідуального стилю навчальної діяльності тих, хто навчається.

У дисертаційній праці уточнено понятійно-категорійний апарат досліджуваної проблеми («індивідуалізація навчання», «індивідуальний підхід», «індивідуалізоване навчання», «індивідуальне навчання», «диференціація навчання», «диференційований підхід», «диференційоване навчання»). Конкретизовано напрями наукових пошуків стосовно проблеми індивідуалізації в міждисциплінарному просторі.

Подальшого розвитку набуло з'ясування витоків ідеї індивідуалізації навчання учнівської молоді в історії світової та вітчизняної педагогічної думки та характеристика особливостей індивідуалізації навчання в зарубіжній теорії й практиці (розвиток її теоретико-методологічних основ представниками філософсько-психологічних течій (екзистенціалізму, прагматизму, біхевіоризму, психоаналітичного, гуманістичного, когнітивного, диспозиційного напрямів), багатоступенева підготовка спеціалістів, елективний принцип освіти, існування різних моделей навчання). До наукового обігу введено невідомі та маловідомі архівні документи (213), окремі факти й положення, які значно розширюють уявлення щодо здійснення індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей ЗВПО України в досліджуваний період.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях.

На основі ретельного й усебічного аналізу численної наукової літератури дисертантка констатує про виявлення науковцями, по-перше, взаємозв'язку поняття «індивідуальність» з категоріями «людина», «організм», «індивід», «суб'єкт», «особистість», які мають свою специфіку; по-друге, про наявність певного співвідношення понять «особистість» та «індивідуальність», якими фіксуються різні вимірювання духовної сутності людини.

У дисертації приділяється належна увага розгляду людської індивідуальності як результату узагальнення, універсалізації змісту матерії, форми вияву людської сутності, якій притаманні унікальність, неповторність, цілісність, наявність власного Я, тотожність самому собі, самостійність, автономність, свобода, нестатичність, здатність до розвитку, активно-творчий характер існування; вивченню досліджень індивідуалізації як принципу буття, тенденції руху матерії від абстрактно-всезагального до конкретно-індивідуального рівня її існування, природної й невід'ємної характеристики сучасного суспільства, послідовності історичного поступу ролі тваринної, соціальної, індивідуальної підструктур у поведінковій активності людини (філософсько-соціологічні дослідження); як сполучення показників генетичного, психофізіологічного та психологічного рівнів, феномену соціального життя, однієї з трьох фаз соціалізації поряд з адаптацією та інтеграцією (психолого-фізіологічні дослідження).

Заслуговує на увагу ґрунтовне розкриття теоретичних засад індивідуалізації навчання студентів у педагогічних закладах вищої освіти України в досліджуваний період. У роботі ретельно розкрито поняття «індивідуалізація навчання», «індивідуальний підхід», «індивідуалізоване навчання», «індивідуальне навчання»,

«диференціація навчання», «диференційований підхід», «диференційоване навчання». Доведено, що незважаючи на невпорядкованість, наявну певну плутанину у визначеннях, відсутність чітко визначених науковцями меж між цими категоріями, вони вважаються близькими, але нетотожними.

Важливим для розкриття теоретичних засад є відображення питань індивідуалізації навчання у вітчизняній та світовій науці. Аналітично представлено результати досліджень науковців (В. Барабаш, Д. Беленел, В. Богорев, О. Братанич, І. Бутузов, І. Буцик, Т. Васильєва, А. Воврик, В. Володько, О. Газман, Т. Годованюк, В. Гольховой, С. Гончаренко, І. Закірова, О. Іванова, А. Кірсанов, В. Крутецький, Д. Ловцов, Ю. Лук'янова, С. Мелікова, А. Наумова, О. Невмержицький, Ю. Олексін, І. Осмолівська, О. Пехота, Г. Селевко, М. Скрипник, М. Солдатенко, І. Унт, Т. Шамова та інші), що підтверджують Додатки В.1, В.2, В.3, В.4, В.5, В.6, В.7, Е.1, Е.2, Е.3, Е.4, Е.5.

Авторка формулює проміжний висновок: індивідуалізація навчання розглядається як процес, якому притаманні циклічність, цілісність, системність, рушійною силою якого є певні суперечності (зовнішні та внутрішні), у структурі якого наявні елементи (мета, зміст, закономірності, принципи, форми, методи, прийоми, засоби індивідуалізації навчання, показники та критерії оцінки діяльності студента й викладача, діяльність студента, діяльність викладача, дидактичне середовище).

Центральним, вагомим в історико-дидактичному дослідженні є визначення й характеристика етапів розвитку проблеми індивідуалізації навчання. Визначивши за критерії соціально-економічні й суспільно-політичні зрушення досліджуваного періоду, досягнення науково-технічного прогресу, що виявилися об'єктивними чинниками проведення реформ у вітчизняній системі освіти, особливості урядової політики в галузі вищої освіти, рівень теоретичних надбань психолого-педагогічної науки в контексті досліджуваної проблеми, ступінь їх використання у практиці вищої педагогічної школи для підготовки фахівців означених спеціальностей, М. Е. Пісоцька виділяє такі етапи: I етап (1950 – 1960 роки) – етап актуалізації проблеми індивідуалізації навчання у зв'язку з пошуком шляхів підвищення ефективності вищої педагогічної освіти; II етап (1961 – 1986 роки) – етап збагачення форм і методів індивідуалізації навчання в умовах розвитку освітніх концепцій; III етап (1987 – 2013 роки) – етап інтенсивного розвитку проблеми індивідуалізації навчання в контексті гуманоцентричної парадигми.

Науково-практичним надбанням авторки є представлення узагальненого досвіду роботи викладачів ЗВПО України з організації індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних дисциплін. Значний фактичний матеріал, добутий з архівних документів, педагогічних періодичних видань, монографій, свідчить про ґрунтовність наукового пошуку. Так, авторкою представлено численні, різноманітні форми й методи роботи викладачів з індивідуалізації навчання майбутніх учителів на лекціях, семінарських, практичних заняттях, у ході здійснення науково-дослідної діяльності студентів, проходження різних видів практики тощо, а також в умовах комп'ютеризації освіти. Поряд із цим авторка не просто перелічує конкретні заходи, а відображує їх за певними напрямками реалізації: індивідуалізація навчання у процесі формування пізнавальної активності й самостійності студентів, робота з обдарованими студентами, попередження та подолання неуспішності у навчанні.

Цінність представленого досвіду полягає у можливості й доцільності його використання в сучасних умовах, наприклад, такі форми роботи як розробка викладачами програм з поглибленого вивчення дисциплін, складання окремих навчальних планів для груп спеціального набору, широке використання структурно-логічних схем, підбір задач для рішення з урахуванням рівня підготовки студентів, використання стандартизованого контролю тощо.

У дисертації, і це слід підкреслити окремо як позитивне, представляються не тільки форми роботи, а й визначається за яких умов вони будуть ефективні, реалізацією яких методик буде забезпечено їх результат (с. 320-321).

Імпонує прагнення М. Е. Пісоцької до формулювання логічних висновків до розділів, що дає змогу цілісно представити результати проведеного наукового пошуку. Змістовно доповнюють роботу численні «Додатки»: «Визначення понять «людина», «організм», «індивід», «суб'єкт», «особистість», «індивідуальність» у сучасній енциклопедичній літературі», «Визначення понять «Я», «самість», «Я-образ», «Я-концепція» у науковій літературі», «Погляди науковців-психологів досліджуваного періоду щодо структури індивідуальності людини», «Визначення понять «індивідуалізація» та індивідуація» у сучасних словниках та енциклопедіях філософсько-соціологічного напрямку науки», «Визначення понять «індивідуалізація» та «індивідуація» у сучасних словниках та енциклопедіях психолого-фізіологічного напрямку науки», «Філософсько-соціологічне визначення поняття «індивідуалізація» у науковій літературі», «Психолого-фізіологічне визначення поняття «індивідуалізація» в науковій літературі», «Визначення понять «індивідуалізація» та «індивідуалізація навчання» у сучасних педагогічних словниках та енциклопедіях», «Погляди науковців досліджуваного періоду щодо визначення поняття «диференціація навчання», «Внесок експериментальної педагогіки в обґрунтування необхідності індивідуалізації навчання» тощо (Додатки А.1, А.2, А.3, Б.1, Б.2, В.1, В.2, В.3, В.4, В.5, В.6, В.7, Д, Е.1, Е.2, Е.3, Е.4, Е.5, Ж, З); «Різні типи завдань, що пропонувалися студентам у залежності від рівня їх пізнавальної самостійності викладачами психології Харківського педагогічного інституту імені Г. С. Сковороди у 60-ті роки», «Рівні математичних здібностей і педагогічних схильностей, що виділили викладачі математики Київського та Миколаївського педагогічних інститутів у 80-ті роки та типізація студентів за цими рівнями», «Комплектування груп-«зірочок» та завдання для індивідуальної та індивідуально-групової форми навчальної діяльності, що практикували викладачі математики Київського та Миколаївського педагогічних інститутів у 80-ті роки», «Рівні готовності студентів до педагогічної діяльності розроблені викладачами педагогіки Криворізького педінституту у 80-ті роки» тощо (Додатки К.1, К.2, К.3, К.4, К.5, К.6, К.7, К.8, К.9, Л, М); «Динаміка кількості гуртків та студентів-гуртківців на другому етапі в Київському та Харківському педінститутах», «Кількість гуртків, студентів-гуртківців (у %) від загальної кількості студентів певного інституту на другому етапі» (Додатки Н.1, Н.2, Н.3, Н.4).

Визначені теоретичні, методологічні, а також суто дидактичні положення у повному обсязі висвітлено в наукових, науково-методичних і навчально-методичних працях авторки дослідження.

Практичне значення роботи

Належний рівень практичного значення отриманих результатів доводиться тим,

що дослідження актуалізує педагогічні ідеї минулого, які мають типологічну схожість із сучасними проблемами індивідуалізації навчання студентів, надаючи їм нової науково об'єктивної інтерпретації.

Одержані у процесі дослідження напрацювання реалізовані авторкою під час викладання навчальних дисциплін «Педагогіка», «Педагогіка вищої школи», «Історія педагогіки», «Педагогічний менеджмент», організації педагогічної практики, науково-дослідної діяльності студентів і магістрів Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, а також у процесі написання ними курсових і дипломних проектів, тематика яких була пов'язана з питаннями історії, теорії й практики індивідуалізації навчання учнівської молоді.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам

Висновки й рекомендації дисертаційної роботи *впроваджено* в освітній процес Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-515 від 29.08.2018 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 809 -33/03 від 15.06.2018 р.), Донбаського державного педагогічного університету (довідка № 68-18-447 від 19.06.2018 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 153/03-а від 31.05.2018 р.), Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 244-н від 2.07.2018 р.).

Фактичний історико-педагогічний матеріал, виявлені теоретичні й практичні доробки можуть стати підґрунтям для подальших історико-дидактичних досліджень, бути використані під час укладання енциклопедичних, довідково-бібліографічних видань, написання навчальних посібників, підручників й іншої навчально-методичної літератури, розробки нових курсів, навчально-методичних комплексів з університетських курсів. Матеріали дослідження можуть застосовуватися викладачами природничо-математичних, педагогічних, методичних дисциплін педагогічних коледжів, інститутів, університетів, у системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, учителями загальноосвітніх навчальних закладів, а також студентами та магістрами педагогічних спеціальностей.

Публікації й автореферат М. Е. Пісоцької відображають повністю зміст дисертації.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Високо оцінюючи зміст дисертації слід звернути увагу на певні дискусійні положення, а також висловити побажання й рекомендації стосовно здійсненого дослідження:

1. Оскільки предметом дослідження є теорія і практика індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей педагогічних закладів вищої освіти в Україні зазначеного періоду доречно було б надати під час обґрунтування теми дослідження статистичні дані щодо вакансій в закладах середньої освіти учителів фізики, математики, біології, хімії. Такі дані загострили б доцільність виконання дисертації з цієї проблеми.

2. Першу задачу дослідження авторкою сформульовано як виявлення витоків ідеї індивідуалізації навчання учнівської молоді в історії світової та вітчизняної педагогічної думки. Але не зовсім зрозуміло, чому йдеться про учнівську молодь, коли досліджується індивідуалізація навчання студентів.

3. Здійснюючи характеристику другого етапу представленої періодизації авторкою детально проаналізовано внесок різних науковців, котрі вивчали питання індивідуалізації навчання в межах проведення різних дидактичних досліджень (формування позитивної мотивації, пізнавальної активності та самостійності учнів, індивідуального стилю навчальної діяльності, організації пізнавальної діяльності тих, хто навчається, на заняттях у різних формах, подолання неспішності в навчанні, розвитку здібностей тощо) у розвиток проблеми індивідуалізації навчання. Не завадило б зробити теж саме під час характеристики третього етапу, а не тільки обмежуватися виявленням загальних напрямів і представленням науковців, котрі здійснювали власні наукові пошуки в цих напрямках.

4. У роботі справедливо окреслено напрями подальшого впровадження узагальненого теоретико-практичного досвіду в сучасну освітню практику. На наш погляд, було б доцільно представити їх на державному рівні, а також на рівні педагогічних закладів вищої освіти.

5. На сторінках дисертації й у висновках сформульовано провідні тенденції індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей ЗВПО України другої половини ХХ століття – початку ХХІ століття. На наш погляд, не завадило б їх розкрити більш детально в окремому підрозділі дисертаційної праці.

Загальний висновок

Висловлені зауваження й побажання в цілому не впливають на позитивну оцінку дослідження.

Таким чином, дисертація Пісоцької Марини Еміліївни є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке має теоретичне й практичне значення для розвитку дидактики вищої школи (історико-педагогічний аспект). Дисертація на тему «Теорія і практика індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ століття – початок ХХІ століття)» відповідає вимогам пп. 9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів та вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а її авторка, Пісоцька Марина Еміліївна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09 – теорія навчання.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри романо-германських мов і перекладу
Національного університету «Бориславський
і природокористування України (м. Київ)

Підпис Засвідчено
начальник відділу кадрів
М.В. Михайліченко
2019.

О.В. Малихін